

A ZSIDÓSÁG BÖJTJEI MINT KOLLEKTÍV TÖRTÉNELMI EMLÉKEZETŐ NAPOK

A böjt tágabb értelemben valamely eredendően szakrális okból eredő önmegtagadás, szűkebb értelemben a táplálkozás korlátozása az ételek fajtáját és/vagy mennyiségét illetően. Meglepőnek tűnhet, de mégis igaznak tűnik azon állítás, miszerint a zsidóság rendelkezik a legrégebben írásba foglalt és a legalaposabban kimunkált böjti előírással: a *kásrut*, a kóserság szabályaival. Írásunkban viszont most csak a történelmi emlékezet és a közösségi, a kollektív böjtök¹ kapcsolatáról kívánunk szólni. Az emlékezésre történő felszólítás vallási parancs, kötelesség, hiszen ekként mondja Mózes halála előtt: „Emlékezzél az ősidőkre, gondolj a nemzedékek éveire...”² A megemlékezés rítusai és liturgiái, közöttük a böjtök, által kiváltott emlékek ugyanis – tartalomtól függetlenül – nem az intellektust célozták meg, hanem a felidézést és az azonosulást. Nem tényeket hívtak elő a múltból, amelyek bizonyos távolságból szemlélhetők volnának, hanem szituációk sorát, amelyekbe az emlékező egzisztenciálisan lett bevonva. A kollektív történelmi emlékezés parancsa a zsidóság kategorikus imperatívusza, a megmaradás egyik legfontosabb tényezője. Mielőtt azonban rátérnénk napjaink hagyományörző zsidósága által tartott böjtnapjainak ismertetésére, szükséges szólni néhány szót a gyökerekről, a kezdetekről. A böjt a bibliai időben egyfajta megalázkodást, alázatot jelentett amint ez több locusból is kiderül.³ Böjtöltek például az isteni segítség kikényszerítéséért,⁴ az Isten általi kinyilatkoztatásra várván,⁵ de mindezek mellett mégis a haláleset alkalmával tartott böjt volt a leggyakoribb. A halott kötelező meggyászolása a ruha megszaggatásával vette kezdetét,⁶ ami nem a fájdalomnak, az önkívületnek akart jele lenni, hanem a megalázkodás egyik formája volt az *elohim*-halott⁷ iránt érzett hódolat kifejezésének. A rabszol-

¹ עניית ציבור = táánit ciburim.

² A szövegben előforduló bibliai idézetek lelőhelye többnyire az IMIT (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat) által 1898–1907 között kiadott Biblia (a protestáns kánon szerinti „Oszövetség”), ezért azok a kor helyesírását és szóhasználatát tükrözik. M. V. XXXII,7.

³ Pl.: M.III. XVI,29; M.IV. XXIX,7 és Jesája LVIII,3.

⁴ Sámuel I. VII,6 és Joél I,14.

⁵ M.II. XXXIV,28 és Dániel IX,3.

⁶ Sámuel II. I,11.

⁷ Az elköltözött lelkeket valamilyen természeti hatalomnak, és mint ilyet isteni lénynek, isteneknek: *elohim*nak nevezi többnyire a Biblia. Közismert a példa, mikor Saul az endori halottlító asszony segítségével lép kapcsolatba a már halott Sámuel szellemével. Az asszony egy *elohimot* látott „feljönni a földből” (Sámuel I. XXVIII,13), s a király rögtön felismerte benne Sámuel, ki közli vele: „...holnap te és fiaid velem vagytok” (Sámuel I. XXVIII,19). A halott lelke: *elohim*ja a legtermészetesebb módon lát a jövőbe, tehát valami olyat tud, melyet az élők nem. Mondhatni már-már isteni hatalommal rendelkezik, hiszen beeláthat az élők számára rejtett szférába, az eljövendő időbe. De nem a lelkek voltak istenek, hanem a lelkeket is félték és részben úgy is tisztelték, mint az isteneket. Az elköltözött lelkeknek *elohim*mal való jelzése azonban csak képletes szó a Biblia korában, mely azt jelenti, hogy nem emberi lény. Az ősi időkben viszont szó szerint vehették és csak a léleknek istenséggé válásából fejlődhetek

gáknak a korabeli szokások szerint letépték ruháját, vagy sok esetben az alattvalók a király előtt csípőig megmeztelenítették felsőtestüket. A test fedetlenné válásával jelezte az élő, hogy hódoló rabszolgája lesz a halottnak, mert különben, mint *elohim*től, tartania kellett volna tőle. Például *Jesájának/Ézsaiásnak* is ekként kellett jeleznie, hogy az Örökkévaló Egyiptomot Asszíria rabszolgájává teszi.⁸ A gyászoló a megszaggatott, letépett ruha helyébe zsákot öltött magára. E zsák egy durva szövésű, szürkésbarna vagy földszínű, szabás nélküli ruhadarab,⁹ amely megtalálható volt minden háznál, hogy adandó alkalommal felvegyék, mint például egy országos gyász idején.¹⁰ A zsák a kor általános rabszolgaviselete, jele a megalázkodásnak,¹¹ és emellett a böjt elengedhetetlen kelléke.¹² Arra szolgált, hogy a nép megengesztelje, maga iránt jóra hangolja az Istent.¹³ Ugyanígy az *elohim*-lélek megengesztelésének a ceremóniái közé tartozott, hogy az élők a földre vetették magukat,¹⁴ fejüket hamuval, porral hintették,¹⁵ a porba ültek.¹⁶ A földre borulás legáltalánosabb jele volt a megalázkodásnak, így ha a lelket nem *elohim*ként értelmezték volna, akkor érthetetlen lenne ez a leborulás. A porba ülés állandósította és kényelmesebbé tette a leborulást; a porhintés pedig szimbolizálta azt, hiszen a leborulásnál poros lett a homlok. Mindezen cselekedetek a hódolatnak, a megalázkodásnak az akkori korban, az ókorban bevett formák voltak. A böjtlésre szintén tiszteletből és félelemből került sor. Eredete talán arra vezethető vissza, hogy nem mertek addig enni, amíg a halott előttük volt, aki már nem ehetett, vagy inkább addig, míg be nem mutatták az *elohim*ot megillető áldozatot. A böjtlésben a legnagyobb maga megalázás rejlett¹⁷ és így nem ok nélkül böjtöltek a gyászban is.¹⁸ A *Tóra*¹⁹ csak egy böjti napot ír elő,²⁰ de itt nem maga a böjt a lényeges, hanem a tevékenységek, a munka beszüntetése és az engesztelő áldozatok bemutatása. Az „igazi” bibliai böjtnapok²¹ a jeruzsálemi Szentély elpusztulásának történelmi eseményeihez kötődnek, azokra emlékeztetnek, azokat tudatosítják, és őrzik emléküket, Eszter böjtjét²² kivéve. Eszter böjtje azért is rendhagyó, mert ez már a szétszórattásbeli (görögül: diaszpóra, héberül: *gálut*, jiddisül: gólesz) eseményhez kötődik, tipikus diaszpórai böjt, ott tartották először. A posztbiblikus időben annyira elszaporodtak a böjtök, hogy összeállították mely napokon nem szabad böjtölni, és azzal egy külön könyv: a

---

ki a halotti kultuszok, amelyek eredetük elfelejtésével fennmaradhattak akkor is, amikor a lélek már nem volt többé *elohim* és a zsidóság nem ismert más istent, mint az Örökkévalót.

⁸ *Jesája* XX,2.

⁹ Kálmán 1937. 314.

¹⁰ *Jirmeja* VI,6; *Ámós* VIII,10 és *Joél* I,13.

¹¹ *Királyok* I. XX,32–33.

¹² *Jesája* LVIII. fejezet.

¹³ *Jesája* LVIII,5.

¹⁴ *Sámuel* II. XIII,31.

¹⁵ *Jechezkél* XXVII,30.

¹⁶ *Míkha* I,10.

¹⁷ *Zsoltárok* XXXV,14.

¹⁸ *Sámuel* II. I,12.

¹⁹ Mózes öt könyvének hagyományos elnevezése.

²⁰ M.III. XVI,29–34; XXIII,27–32 és M.IV. XXIX,7–11.

²¹ *Zehárja* VII,3;5 és VIII,19.

²² *Eszter* IV,16 és IX,31.

Megilát táánit (Böjt tekercs)²³ foglalkozott. A böjtöket a *Misna* és a *Talmud*²⁴ a *Táánit* (Böjt) traktátusban tárgyalja, melyben pontosan definiálja, részletezi annak szabályait, mikor és hogyan kellett böjtölni. Például böjtölni kellett, ha nem esett idejében az eső, dögvész, földrengés, sáskajárás stb. esetén. A középkorban, főként az európai áskénáz zsidóság körében eluralkodó aszketikus szellem miatt megszorodtak a böjtök. Értelemszerűen a mezőgazdasági jellegű, az Izrael földjéhez kötődő közösségi böjtök megszűntek a diaszpórában és az egyéni böjtök kerültek előtérbe. Napjainkban pedig böjttel is szokás emlékezni a *soára*, az ártatlanul meggyilkoltakra, a zsidóság mártírjaira. A zsinagógában tíz férfi (*minján*) böjtölő jelenlétében a böjtnél szokásos részeket olvassuk a *Tórából*, amelyek Mózes megbocsátást kérő szavait és az új kőtáblákról szóló részeket foglalják magukban²⁵ és így illenek a nap mondandójához. A *háftára*²⁶ *Jesájá* próféta könyvének azon sorai, melyek az igaz megtérésről szólnak.²⁷ A böjtnapok egyben gyásznapok is (bizonyos mértékben Eszter böjtje a kivétel), a gyásznapoknak pedig értelemszerűen vannak történelmi okai. A gyász, jellegéből adódóan össze van kötve valamilyen mértékben a bűnbánattal, vezekléssel, megtéréssel. A zsidóság rövidített törvénykódexe, a *Kicur sulhán áruh*²⁸ írja: „A próféták szavaiból kapott parancs, hogy azokon a napokon, melyeken csapások érték őseinket böjtölni kell. A böjtölés célja felserkenteni a szíveket, hogy keressék és meglássák a megtérés útjait, és hogy emlékeztessen a mi gonosz cselekedeteinkre és atyáink tetteire, amelyek olyanok voltak, mint a mi tetteink mostan, amíglen okozták nekik és nekünk mind e csapásokat. S e dolgokra emlékezve térjünk vissza bűnbánattal, hogy megjavuljunk, mint a *Tóra* mondja: „De bevallják bűnüket és atyáik bűnét...”²⁹ Azért tartozik minden ember ezeken a napokon magába szállani, a tetteit megvizsgálni és rossz tetteit szánva-bánva megszüntetni. Nem a böjtölés maga a lényeg, miként az Írás mondja Ninive lakóiról: „Isten látta tetteiket”³⁰, mire azt mondták mestereink – áldás emlékükre! – nem az áll: látta zsákjaikat és böjtjeiket, hanem látta Isten a tetteiket, hogy visszatértek a rossz útjukról. A böjt nem más, mint felkészülés a megtérésre.”³¹ A hagyományait híven őrző

²³ A II. Szentély idejéből 36 olyan napot sorol fel, melyeken valami jó dolog történt a zsidósággal, ezért tilos ekkor böjtölni.

²⁴ A *Talmud* héber szó jelentése: tanulás, tanítás, átvitt értelemben a Bibliából kikövetkeztetett törvényi előírást ismertető és továbbfejlesztő tanítás. A *Talmudban* benne van a posztbiblikus kor zsidóságának egész való élete. A *Talmudot* olvasva látható, hogy mint lesz a gondolat törvénné (*háláhá*), előttünk van a kiinduló alap: a *Tórából* levezetett törvény (*Misna*), majd a kötelező érvényű törvénné válás meghozatali vitájának jegyzőkönyve (*Gemará*). De megtalálható a *Talmudban*, hasonló kvantitatív helyet foglal el az *ágádai* rész, a posztbiblikus kor zsidóságának etikái, ám a Biblián alapuló költészete, filozófiája, mindene.

²⁵ M.II. XXXII,11–14 és M.II. XXXIV,1–10.

²⁶ A *háftára* héber szó jelentése: zárszó, befejezés. A *Tóra* olvasása után olvasott rész a próféták könyveiből, amely valamilyen kapcsolatban van a *Tóra* szövegével.

²⁷ *Jesájá*, LV,6–LVI,8.

²⁸ A *Kicur sulhán áruh* szavak jelentése: Kicsi terített asztal. Rabbi Slomo Ganzfried állította össze ezt a rövidített és mindenki által elfogadott zsidó vallásjogi kódexet a XIX. század második felében, amelyet Singer Leó várpalotai rabbi fordított magyar nyelvre.

²⁹ M.III. XXVI,40.

³⁰ Jóna III,10.

³¹ *Kicur sulhán áruh* CXXI,1.

zsidóság mindmáig így éli meg a börtnapokat, tanulságokat keresve és levonva a történelemből, a történelmi eseményekből, mintegy történelmi emlékeztetőként. Tehát a manapság meglévő és megtartott közösségi börtök arra hivatottak, hogy az utódok emlékezzenek és ne felejtsek el azokat az időket, melyekben rengeteg szenvedés jutott osztályrészül az elődöknek, a zsidóságnak. Három nagyobb csoportra lehet felosztani a kollektíven tartott börtnapokat, melyek felölelik a zsidó történelem meghatározó részét egészen a legutóbbi időkig. Ezek a napok a zsidóság történelmének sarokpontjait, fordulópontjait, meghatározó pontjait jelzik. Az első csoport börtnapjai a jeruzsálemi Szentélyhez kötődnek. Ezek a gyász- és börtnapok azon eseményeket juttatják a későbbi nemzedékek eszébe, melyek a jeruzsálemi első- és második Szentély elpusztulásához vezettek. A Szentély volt a zsidóság szellemi központja, ezen építmény fejezte ki, testesítette meg a nép Istenéhez és országához fűződő kapcsolatát. A Szentély lerombolása a zsidó nép legfontosabb szellemi központjának elvesztését és ezzel együtt önállóságának megszűnését is jelentette. Ezzel kezdődött a zsidóság szétszórásának, a diaszpórának a története. A második csoportba sorolható börtnap már egy diaszpórai esemény, egy csodálatos megmenekülés, az Isten segítségével történt megszabadulás emlékének az ébrentartását és reményt adását szolgálja. A harmadik csoport a régmúlt és a közelmúlt, a minden emberi képzeletet felülmúló iszonyat éveire emlékeztet. A zsidóüldözés, a pogromok végigkísérik a zsidó történelmet, de a XX. század közepén történtek minden addigit meghaladtak. Ekkor történt, hogy most nem pusztán a nép vezetőit, tanítóit, városait, országát és Szentélyét akarták elpusztítani, hanem az egész népet, a kollektív zsidóságot magát akarták kitörölni a világból, az embereket fizikai valójukban. Ezen idők áldozatainak próbálnak emléket állítani ezek a gyász- és börtnapok.

I.

Gedáljá börtje / צום גדליה /

Tisri hónap harmadik napján (közvetlenül a zsidó újév, a *ros hásaná* után) tartják a zsidó közösségek tagjai *Gedáljá* börtjét (*com Gedáljá*). *Jirmejá*/Jeremiás próféta írja: „És a hetedik hónapban eljőve *Jismáél*, *Netánjának* fia és a tíz férfiú, akik vele voltak és megölték *Gedálját*, *Áhikámnak*, a *Sáfán* fiának fiát karddal, kit a babilóniai király helytartóvá tett...”³² *Gedáljá* volt az a férfiú, kit a jeruzsálemi első Szentély pusztulása (ante 586) után a *Júdában* maradt lakosság fölé *Nevuhádne cár*/Nabukodonozor babilóniai uralkodó helytartóvá nevezett ki. Ő a békesség híve volt, próbálta menteni a még menthetőt, de a lázadóspártiak, a Babilónia elleni lázadók a királyi családból származó *Jismáél* vezetésével megölték *Gedálját* (ante 582), és fellázadtak. Ezek után a babilóniaiak megtorlása következett és a maradék függetlenség utolsó látszata is szertefoszlott hosszú-hosszú évtizedekig. *Júda* még életben lévő lakosságát fogságba hurcolták, a többiek pedig Egyiptomba menekültek a babilóniai retorziók elől. E börtre mondták bölcseink: „A tanulság

³² *Jirmejá* XLI,1–3.

az, hogy az igaz emberek halála olyan (szomorú esemény) mint a Szentély felégetése.”³³ A böjtnapot *Zehárjá* próféta említi először: „Ezt mondja a Seregek Ura: ...a hetedik hónap böjtje (...) vigalomná, örvendezéssé és kedves ünnepekké lesznek Júda házában. Csak az igazságot és békességet szeressétek.”³⁴ A böjt napkeltével kezdődik és a csillagok feljövetelével ér véget. Tilos bárminemű étkezés és ital fogyasztása.

Tévét hónap tizedike /עשרה בטבת/

Tévét hónap tizedikén (*ászará betévét* vagy másik elnevezéssel a tizedik hónap böjtje: *com ásziri*) böjtölni szokás a zsidó közösségekben. A Királyok II. könyvében olvashatjuk: „És történt az ő (*Cidkijáhu/Sedekias*) uralkodásának kilencedik esztendejében, a tizedik hónapban és annak tizedik napján feljött *Nevuhádnecár*, Babilónia királya minden ő seregével Jeruzsálem ellen és táborba szállott ellene és körös-körül ostromtornyokat építettek ellene.”³⁵ *Nevuhádnecár*/Nabukodonozor babilóniai uralkodó ante 605-ben Karkemis-nél legyőzte a Nékó fáraó vezette egyiptomi seregeket és így Júda országa a másik nagyhatalom, Babilónia hűbérese lett. Egy ideig engedelmes alattvaló is volt Júda királya, de újból Egyiptomba vetette bizodalját és ismét csalódnia kellett. *Nevuhádnecár* büntetőhadjáratot indított Júda ellen, megtámadta Jeruzsálemet és ante 597-ben elfoglalta. A királyt: *Jehojáhint*/Joákin és az ország fő tisztségviselőit Babilóniába hurcolta és királynak *Cidkijáhut* nevezte ki. Az otthonmaradottak egy ideig túrték az idegen uralmat, de erősebbnek bizonyult a függetlenség utáni vágy és fellázkodtak. A válasz nem sokat késett, mert a babilóniai csapatok ante 587. *tévét* hónap tizedik napján ostrom alá vették Jeruzsálemet és elkezdődött a vég előjátéka, az ország és a Szentély pusztulásához vezető útnak e nap a kezdete. A böjtnapot *Zehárjá* próféta említi először: „Ezt mondja a Seregek Ura: ...a tizedik hónap böjtje vigalomná, örvendezéssé és kedves ünnepekké lesznek Júda házában. Csak az igazságot és békességet szeressétek.”³⁶ A böjtölés napkeltével kezdődik, az étkezés és az ital-fogyasztás tilos. Este, a csillagok feljövetelével ér véget a böjtölés.

Tamuz hónap tizenhetedik /שבעה עשר בתמוז/

Tamuz hónap tizenhetedik napjához (*sivá ászár betamuz*) a zsidó hagyomány (a *Misná*ban vannak összegyűjtve és felsorolva³⁷) sok szomorú eseményt kapcsol, kiemelve annak gyászos mivoltát az idők folyamán:

---

³³ Talmud, Ros hásaná 18a.

³⁴ *Zehárjá* VIII,19.

³⁵ Királyok II. XXV,1.

³⁶ *Zehárjá* VIII,19.

³⁷ *Misna*, *Táanit* IV,6.

Mózes ekkor törte össze a kőtáblákat mikor meglátta az „aranyborjú” körül táncoló tömeget, lejövén a Szináj-hegyről.³⁸

E napon szűnt meg az áldozatok bemutatása az első Szentély ostromának idején ante 586-ban. (Voltak oly bölcsek, kik úgy vélekedtek, hogy ez a második Szentély ostromának idejében, tehát 70-ben történt.)

Ekkor állítottak egy bálványt a jeruzsálemi második Szentélyben. (Valószínűleg ez a hasmoneusok-felkelését megelőzően az ante II. században történt, mások szerint ez az első Szentély idejében Menáse uralkodása alatt (ante 686–642) történhetett.)

Áposztemosz e napon égetett el egy Tórárt. (Minden bizonytalanság nélkül ez is az ante II. században történhetett.)

A második Szentély idejében ekkor törték át Jeruzsálem falait a római csapatok, 70-ben. (Júdeában a rómaiak elleni harcok Neró idejében, 66-ban kezdődtek, aki legjobb hadvezérért Vespasianust, a későbbi császárt küldte a lázadás megfékezésére. A hősi ellenállás dacára a római légiók győzelmesen vonultak az ország belseje felé és elkezdtek Jeruzsálem ostromát. Az új fővezér, Titus «Vespasianus fia és későbbi utóda a császári trónon» légiói hódították meg végül is Jeruzsálemet. Az ostrom idején sikerült kijutnia a városból Rábbán Johánán ben Zákájnak és létrehoznia Javne városában a zsidóság fennmaradását, továbbélését biztosító tanházát, iskoláját.)

A böjtnapot Zehárjá próféta említi először: „Ezt mondja a Seregek Ura: A negyedik hónap böjtje (...) vigalommal, örvendezéssel és kedves ünnepekké lesznek Júda házában. Csak az igazságot és békességet szeressétek.”³⁹ E napon napkelte-től a csillagok feljöveteléig böjtölnek a zsidó közösségek tagjai, tilos az étkezés és az italfogyasztás.

Áv hónap kilencedike /ששעה באב/

Áv hónap kilencedike (*tisá beáv*) a zsidóság legnagyobb gyász- és böjtnapja. A hagyomány szerint e nap mindig is szerencsétlen nap volt a zsidóság számára az idők folyamán, sok tragikus esemény történt áv kilencedikén.

Bölcseink szerint ekkor határozta el az Örökkévaló, hogy nem mehetnek be Kánaán földjére az Egyiptomból kivonult zsidó törzsek, hanem negyven évig kell a sivatagban bolyonganiuk míg megszületik és felnő az új generáció, akik elfoglalhatják már a nekik ígért országot. Ez volt a büntetésük, mert kételkedtek az Örökkévaló ígéretében, hittek a kémelek jelentésében és: „...az egész közösség fölkel, jajveszékelt, sírt azon az éjszakán.”⁴⁰ A *Talmud* írja: „Ti most ok nélkül sírtok; de eljön az idő amidőn majd lesz okotok sírni e napon! Akkor határozottatott

³⁸ M.II. XXXII,19.

³⁹ Zehárjá VIII,19.

⁴⁰ M.IV. XIV,1.

el, hogy a Szentély ugyanazon a napon, *áv* hónap kilencedikén fog elpusztulni, hogy az a nap örök időkre a sírás napja legyen.”⁴¹

A hagyomány szerint ezen a napon gyújtották fel a jeruzsálemi első Szentélyt ante 586-ban, a város elfoglalása után a babilóniai seregek. (A Királyok II. könyve ezt *áv* hetedikére;⁴² *Jirmejá*,⁴³ Josephus Flavius⁴⁴ és a *Talmud*⁴⁵ is *áv* hónap tizedik napjára datálja, de a *Misna /Toszefta/* szerint⁴⁶ ez nem ellentmondás, mert az időpontot a szerencsétlenség kezdetére kell rögzíteni.)

A *Misna* szerint:⁴⁷

E napon gyújtották fel a babilóniai fogságból hazatértek által felépített és *Hordosz/Heródes* uralkodása alatt átépített második Szentélyt, a Jeruzsálemet elfoglaló Titus vezette római légiók 70-ben.

A *Bár Kohbá/Bár Koszibá* felkelés végén (135-ben) e napon foglalták el *Betér (Bétár, Bét-Ter)* várát, a felkelők utolsó erősségét a rómaiak.

E napon rombolták le a földig Jeruzsálem városát és szántották fel helyét Turnus (Tineius) Rufus, Júdea tartomány római helytartójának utasítására a *Bár Kohbá/Bár Koszibá* felkelés leverése után. (A város új neve Aelia Capitolina lett és zsidók nem lakhattak, nem költözhetek Jeruzsálem városába.)

A történelem tanúsága szerint:

1290-ben ekkor rendelték el a zsidók kiűzését (három hónapos határidőt hagyván nekik) Angliából I. Edward király parancsára.

1492-ben e napig kellett a zsidóknak elhagyniuk Spanyolországot, Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella uralkodásának idejében, Torquemada főinkvizítor sugalmazására.

1942-ben ekkor kezdődött a varsói gettó lakóinak folyamatos deportálása Treblinkába, elpusztításuk helyszínére.

Áv hó kilencedike teljes böjtnap, a böjtölés napnyugtától a másnapi csillagok feljöveteleig (kb. 25 óra) tart, és az alábbi tilalmak lépnek életbe:

- Tilos az étkezés és az italfogyasztás.
- Tilos bőrcipőt viselni, mely a régi időkben a kényelem és gazdagság ismérve volt.
- A tisztasági mosdáson kívül tilos fürödni, mosakodni.
- Tilos bármilyen testápolószert használni.
- Tilalmas a házastársi érintkezés.

A böjt előtti utolsó étkezésnél szokás gyümölcsöket és hamuval meghintett tojást⁴⁸ enni. A zsinagógába vászoncipőben, papucsban mennek, ahol egy gyer-tya ég a terítőjétől megfosztott előimádkozói asztalon. Az egész zsinagógában

---

⁴¹ Talmud, Táánit 29a.

⁴² Királyok II. XXV,8–9.

⁴³ *Jirmejá* LII,12.

⁴⁴ Josephus Flavius: Zsidó háború. VI. könyv, IV,5.

⁴⁵ Talmud, Táánit 29a.

⁴⁶ *Misna /Toszefta/, Táánit* IV,10.

⁴⁷ *Misna, Táánit* IV,6.

⁴⁸ A tojás a gyász jelképe, a néma fájdalomé, hiszen a zsidó gyászoló temetés utáni első étkezéséhez hozzátartozik a tojás, mint az élet forgandóságának szimbóluma: a születés-halál-feltámadás jelképe.

félhomály van; a frigszekrényen nincs már a díszes kárpit és a Tóra-felolvasó asztalon sincs már terítő; mindenki megfordított széken, padon vagy a földön ül és fojtott, kántáló hangon, a hagyományos dallamon olvassák a Siralmak könyvét (*Megilát éhá*). A felolvasás után gyászénekeket (*kinot*) mondanak,⁴⁹ majd köszönés nélkül, halkán távoznak. A Tórából Mózes figyelmeztetéseit, feddő szavait olvassák, hogy milyen csapások is várnak a népre ha elfordulnak az Örökkévalótól.⁵⁰ A háftára *Jirmejá* könyvének azon mondatai, melyek a Szentély pusztulásáról szólnak.⁵¹ Sok közösségben ilyenkor kimennek a temetőbe és felkeresik az igaz emberek (*cádikim*) sírjait, kérve közbenjárásukat érdekükben az Égi Bíróság előtt. E napon nem szokás dolgozni, kezet fogni, egymást üdvözölni. Tóráat sem tanulnak, mert az megörvendeztetni az ember szívét, hanem Jób könyvét és a *Talmud* gyászolóknak, böjtölőknek szóló fejezeteit olvassák. Volt oly hagyomány néhol, hogy a gyerekek a Siralmak könyvének olvasása és a *kinotok* mondása közben bogáncsot, szamártövist dobáltak a kegyelettevők közé. A szomorú nap után, *áv* hónap tizedikén délig szokás még, hogy nem esznek húst és nem isznak bort mert a hagyomány szerint a Szentély egészen addig égett. A böjtnapot *Zehárjá* próféta említi először: „Ezt mondja a Seregek Ura: ... az ötödik hónap böjtje (...) vigalomná, örvendezéssé és kedves ünnepekké lesznek Júda házában. Csak az igazságot és békességet szeressétek.”⁵²

II.

Eszter böjtje /תענית אסתר/

A *purimot*⁵³ megelőző napon vagyis *ádár* hónap tizenharmadik napján tartják e böjtöt (*táámit Eszter*) a zsidó közösségek tagjai. E böjtöt arra való emlékezésül rendelték el bölcseink megtartani, hogy Perzsiában, *Ahásvéros* (ante 486–465) király uralkodása alatt főminisztere: (*Hámán*) elhatározta, hogy elpusztítja a birodalomban élő összes zsidót. Mikor ez a terv *Eszter* királynő tudomására jutott, elrendelte a *Susánban* (Szúza, a Perzsa Birodalom egyik központja) élő összes

⁴⁹ A gyászénekeket (*kinot*) tartalmazó könyvecskét, füzetet általában egyszerű, olcsó kivitelben készítik, mert ha eljő a *Másiáh* (Messiás), akkor úgyszólván felépül a Szentély és nem lesz ezekre a továbbiakban szükség.

⁵⁰ M.V. IV,25–40.

⁵¹ *Jirmejá* VIII,13–IX,23.

⁵² *Zehárjá* VIII,19.

⁵³ A *purim* szó jelentése: kockavetés (kockajáték) vagy sorsvetés (sorsjáték).

Az ünnep történelmi hátterét *Eszter* könyvéből (*Megilát Esztér*) ismerhetjük meg, mely szerint az ante 470-es években *Ahásvéros* (görögösen: Xerxes) király uralkodásának idejében az *ámálék* népből származó főminiszter, kinek neve *Hámán* volt, el akarta pusztítani a Perzsa Birodalom minden zsidó lakóját. Azonban a zsidó *Mordeháj* nevelt lánya (*Eszter*) meghiúsította *Hámán* gonosz tervét és megmentette népét a pusztulástól. A kockavetéssel megállapított napon (*ádár* 13) nagyot fordult a kocka és a zsidók fegyverrel a kézben védték meg magukat és számoltak le ellenségeikkel, majd ahogyan *Eszter* könyvében olvashatjuk: „...a vidéki zsidók, kik nyílt városokban laktak, megültek *ádár* tizennegyedik napját örömmel, lakomával, ünnepnappal s ajándékokat küldve egymásnak.” (*Eszter* IX,19.) A *purim* a sok gyásznappal, mely a zsidóság több évezredes történelmét kíséri, mellett egy igazi hamisítatlan örömnappal.

zsidónak: „...ne egyetek és ne igyatok három napig se nappal, se éjjel...”⁵⁴ *Eszter* a böjtölés révén remélte az életbemaradást, mely akkor és ott valóban bekövetkezett és megmenekültek a zsidók. A böjt napkeltekor kezdődik és napnyugtával ér véget. Tilos az étkezés és az italfogyasztás.

III.

Sziván hónap huszadika /כ"ו סיון/

Sziván hónap huszadikán (*káf sziván*) több szomorú esemény is történt, ezért e napot a hagyományokat szigorúan őrző zsidóság böjt- és gyásznapként tartja meg, közöttük a magyarországi ortodox zsidóság is. A nap elnevezése ezért: *táánit lezihron hákedosim* (böjt, emlékeztetőnek a szentekre /mártírokra/).

1171. május 26-án/4931. *sziván* 20-án halt mártírhalált a franciaországi Blois város zsidó közösségének nagy része, mert egy keresztény gyermek meggyilkolásának hamis vádja miatt a megkeresztelkedés és a halál választás elé állítván őket, legtöbbször a halált választotta. *Rábbenu Tám*⁵⁵ rendelte el a franciaországi zsidó közösségeknek először az e napról történő megemlékezést és a böjtöt.

Az 1648–49-es lengyelországi és ukrainai pogromokra emlékezvén a lengyel zsidóság számára is böjt- és gyásznappal ez a nap, melyet 1650-ben Lublinban rendelt el a Négy Tartomány Tanácsa (a lengyel zsidóság egészének legmagasabb irányító testülete).

A magyarországi és az e területről elszármazott ortodox zsidóság ekkor emlékezik meg az európai zsidóság hatmilliónyi áldozatáról, közöttük a magyarországiakról is. Aki nem tudja mártír-hozzá tartozója pontos halálzási napját az ekkor emlékezik meg kegyelettel róla.

A közösségek tagjai napkelte után napnyugtáig böjtölnek, tilos az étkezés és az italfogyasztás.

Szokás emlékmécseseket gyújtani, zsoltárokat mondani és emlékezni.

Az áldozatok és a hősiesség napja /יום השואה והגבורה/

Az áldozatok és a hősiesség napja, héberül: *jom hásoá vehágvurá* szavak pontos jelentése: a katasztrófa és a hősiesség napja. Főleg a diaszpórában a rövidebb alakot szokás használni, a *jom hásoát*: a katasztrófa napját. A *soá* szó, mely a Bibliából ered, több jelentéssel bír, pl.: szerencsétlenség, csapás, vész, megsemmisítés, miként *Jesájá* könyvében⁵⁶ vagy a *Zsoltárokból*⁵⁷ is olvashatjuk. E napnak a másik, a nagyvilágban jobban ismert elnevezése: a holokauszt napja. A holokauszt szó

---

⁵⁴ *Eszter* IV,16.

⁵⁵ *Rábbenu Tám* a XII. században élt jelentős *Talmud* és *Tóra* kommentátor. *Rabbi Slomo Jichákinak/RÁSI* (1040–1105), a legjelentősebb *Tóra* és *Talmud* kommentátornak egyik unokája volt.

⁵⁶ *Jesájá* X,3.

⁵⁷ *Zsoltárok* LXIII,10.

szintén a Bibliából, annak görög nyelvű fordításából (Szeptuaginta) ered.⁵⁸ E helyeken e görög szó égő- vagy egészen eléggő áldozat értelemmel bír és átvitt értelemben azt jelenti: „ami tűzben pusztult el.” Másik, csak Izraelben használt neve e napnak: *jom hásoá umered hágetáot*, a katasztrófa és a gettófelkelés (emlék)napja, mert 1943. április 19-én (5703. *niszán* 14-én) a varsói gettóban megkezdődött a közel egy hónapig (május 15-ig) tartó kilátástalan, de mégis hősiességű harc *Mordeháj* Anielewicz és *Jichák* Zuckermann vezetésével, a német csapatok ellen. A felkelés elbukott, de a gettó halálraítélt zsidó lakói megmutatták hősiességüket és fegyverrel kezükben haltak meg. Az áldozatok mellett e hősiességre is emlékeztet ez a nap, melyet Izrael Állam parlamentje, a *Kneszet* nyilvánított emléknappá és rendelt el megemlékezést *niszán* 27-én, mert 1943. május 3-án (*niszán* 27) ölték meg a németek a felkelés vezetőit. Az országos megemlékezést Jeruzsálemben tartják a *Jád Vásém* emlékhelyen, mely egyben múzeumi és oktatási központ is. E komplexumot 1953-ban alapították a meggyilkoltak emlékét megőrizni és emlékeztetni a későbbi generációkat a népiirtásra. E napon Izraelben zárva vannak a szórakozóhelyek, nincs színház- és mozi előadás. Szokás emlékmécseseket gyűjtani, böjtölni, gyászimákat mondani és a megöltek neveit felolvasni. Ekkor tartják az „Élet menete” zárandokutat is Auschwitz-Birkenauban a világ zsidó fiataljainak részvételével, demonstrálva hogy a nácik terve a zsidók elpusztítására nem sikerült és megemlékeznek ott is a meggyilkolt elődökről. Izraelben az állami zászlót félárbocra engedik; az államfő és a miniszterelnök jelenlétében 6 fáklyát gyújtanak meg a 6 millió elpusztított zsidó emberre emlékezve a *Jád Vásém*ben; és délelőtt 10 órakor két percre, a szirénaszó alatt, megáll az élet és mindenki némán, fejet hajtva emlékezik az áldozatokra. A holokauszt (*soá*) következtében az akkor élt zsidóság egyharmada elpusztult, meggyilkolták és a megmaradt közösségek addigi szerkezete is teljesen átalakult, a vezető szerepet az észak-amerikai és a palesztinai zsidóság vette át az európai zsidóságtól még Izrael országának megalapítása előtt.

Irodalom

BIBLIA – תנ"ך

1994 Teljes, kétnyelvű (héber-magyar) *Biblia* két kötetben. Makkabi kiadó, Budapest (Az IMIT 1898-1907 között kiadott Bibliája a héber szöveg betoldásával)

ENCYCLOPAEDIA JUDAICA

1997 (CD version)

FLAVIUS, JOSEPHUS

1999 *Zsidó háború*. Talentum kiadó

GANZFRIED, SLOMO

1988 *Kicur sulhán áruh* MIOK, Budapest

⁵⁸ Pl.: M.I. VIII,20 és Zsoltárok LI,21.

JUDAIC CLASSICS LIBRARY

2001 Version 2.2 (CD)

KÁLMÁN ÖDÖN

1937 *A gyászruha színe a zsidóknál.* IMIT Évkönyv. Budapest.

OLÁH JÁNOS

2000/2001 *Gyász a zsidó hagyományok szerint a bibliai- és a talmudi időkben, valamint napjainkban. Kharón Thanatológiai Szemle V. évf. 2000–2001/tél*

TANACH PLUS – YOUR DIGITAL LIBRARY /CD

JÁNOS OLÁH

THE JEWISH FASTS AS COLLECTIVE HISTORICAL MEMORIAL DAYS

Some Jewish fasts serve to remember and to remind, in this way, the memories evoked by the rites and liturgy of remembering, regardless of content, are not aimed at the intellect, but at evocation and identification. They do not merely call upon facts from the recesses of the past; they evoke a series of situations, and draw in existentially those who partake in remembering and in fasting. Days of mourning are also days of fasting, which comprise a considerable part of Jewish history, as these days denote the cornerstones, turning points and definitive points of their history. The majority of fasting days are linked to the Temple in Jerusalem, which was destroyed nearly two thousand years ago. The Temple was the intellectual center of the Jewish people; this building symbolized the people's relationship with God and the land God had given them.

The destruction of the Temple meant the loss of the intellectual center and, consequently, of independence for the Jewish people. This is followed chronologically by the diasporic or dispersion fasts, among them the fast of Esther, which comes before the genocide of that era; this is followed by memorial days in remembrance of the pogroms of the Middle Ages, and finally comes the recent past, which evokes horrors beyond human imagination. Pogroms have always been present in Jewish history, but the events of the 20th century overshadowed them all. It was then that others wanted not only to destroy the Temple, the land and the cities, and kill the leaders and mentors of the Jews, but to wipe the whole Jewish race off the face of the earth.